

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ПРЕЗИДЕНТИ ҲУЗУРИДАГИ
ДАВЛАТ ВА ЖАМИЯТ ҚУРИЛИШИ АКАДЕМИЯСИ**

Қўлёзма ҳуқуқига
УДК: 338.432:300,364

САПАРОВ ТУРДИАЛИ ОРТИҚОВИЧ

**ИҚТИСОДИЁТНИ ЭРКИНЛАШТИРИШ ШАРОИТИДА
ДАРОМАДЛАРНИ ТАҚСИМЛАШ МУНОСАБАТЛАРИНИ
ТАКОМИЛЛАШТИРИШ**

**(Ўзбекистон Республикасининг қишлоқ хўжалик
шirkатлари мисолида)**

08.00.01. – “Иқтисодий назария” ихтисослиги

**Иқтисод фанлари номзоди илмий даражасини
олиш учун ёзилган диссертация**

АВТОРЕФЕРАТИ

Тошкент – 2001

C-39

Диссертация Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университети "Иқтисодийёт назарияси" кафедрасида бажарилган

Илмий раҳбар:

иқтисод фанлари номзоди, доцент
Умаров Камолжон Юсупович

Расмий оппонентлар:

иқтисод фанлари доктори,
профессор Шодмонов Шерқул
Шодмонович

иқтисод фанлари номзоди,
профессор Бекнозов Норбой
Умарович.

Етакчи ташкилот:

Тошкент Давлат техника университети

Диссертация 2001 "23" февраль соат 14 да Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат ва жамият қурилиши академияси қошидаги иқтисод фанлари доктори илмий даражаси ҳимояси бўйича Д. 005. 10. 02 Бирлашган ихтисослашган кенгашда ҳимоя қилинади.
Манзил: 700003, Тошкент ш., Ўзбекистон шоҳкўчаси, 45

Диссертация билан Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат ва жамият қурилиши академияси кутубхонасида танишиш мумкин.

Автореферат 2001 йил "22" январ да тарқатилди.

Бирлашган ихтисослашган кенгаш
илмий котиби, иқтисод фанлари
номзоди, доцент

Ҳ.П. Абулқосимов

Ишнинг умумий тавсифи

Таъқиқот мавзусининг долзарблиги. Бозор иқтисодиётига ўтиш шароитида қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришида тақсимот муносабатларини такомиллаштириш катта аҳамиятга эга.

Ўзбекистон Республикаси Президенти **И. А. Каримов** иқтисодиётни эркинлаштириш ва ислохотларни чуқурлаштириш борасида гапириб: "ислохотлардан мақсад — кишиларнинг меҳнатга муносабатини ўзгартириш, ҳақиқий мулкдорлик, ижара шартномаси асосида ўзларига берилган ерга, унда етиштирилган маҳсулотга эгаллик туйғусини қарор топтириш эканини улар ҳали тўлиқ тушуниб етмаяпти. Токи, ҳар бир деҳқон ўз меҳнатининг сифати ва самарадорлигига яраша ҳақ олишига, рағбатлантирилишига ишонч ҳосил қилмас экан, шуни билиб қўйинглар, қишлоқда ҳеч қандай жиддий ўзгаришга эришиб бўлмайди"¹, — деб таъкидлаб ўтган.

Меҳнатга кўра тақсимлаш қишлоқ хўжалиги меҳнаткашларининг оладиган даромадлари миқдори, даставвал, уларнинг ҳар бирининг шахсий меҳнат улушидан иборат бўлишини билдиради, унинг қийматига кўра тақсимланиши эса меҳнат ҳиссасининг даромад билан боғлиқлигини ифодалайди. Аммо қишлоқ хўжалиги ходимларининг даромадларини меҳнат ҳиссасига кўра тақсимлашда фарқлар кузатилади. Чунки уларнинг малака даражаси, меҳнат унумдорлиги ҳам бир — биридан фарқ қилади. Шундан келиб чиққан ҳолда, меҳнатни рағбатлантириш тизимини такомиллаштириш ва ундан қишлоқ хўжалиги меҳнаткашларида эгаллик ҳиссини тарбиялаш йўлида унумли фойдаланиш керак.

Бозор иқтисодиёти шароитида даромадларни тақсимлаш муносабатларини такомиллаштиришнинг ўзига хослиги шундаки, унда меҳнат ҳақинигина эмас, балки истеъмолга йўналтирилган ижтимоий жамоат фондларининг рағбатлантирувчилик роли ҳам ўсиб боради. Қишлоқ хўжалиги ходимлари учун мазкур муаммо жуда ҳам долзарб масала ҳисобланади. Ушбу муаммонинг долзарблиги яна шу билан ошиб борадики, қишлоқ хўжалигида ходимларнинг меҳнат ҳақлари уларнинг меҳнат ҳиссасига мувофиқ бўлиши таъминланиши зарур. Шунинг учун, қишлоқ хўжалигида тақсимот муносабатлари, ишлаб чиқаришнинг тақсимот билан ўзаро алоқалари, айирбошлаш ва истеъмол, ижтимоий ва иқтисодий манфаатларнинг уйғунлиги, бозор иқтисодиёти шароитида тақсимот муносабатларини

¹ **И. А. Каримов.** Озод ва обод ватан, эркин ва фаровон ҳаёт — пировард мақсадимиз. Тошкент, "Ўзбекистон", 2000 й., 81 — бет.

такомиллаштириш кабиларни тадқиқ этиш муҳим аҳамиятга эга бўлмоқда.

Муаммонинг ўрганилганлик даражаси Кейинги йилларда иқтисодчи – олимлар томонидан мазкур муаммони ўрганишга жиддий эътибор қаратилди. Жумладан республика олимларидан А. Абдуганиев, Х. Аллақулов, Б. Мингбоев, Э.Ф. Набиев, Ж.Т. Рўзиев, А. Турсунов, С.Н. Усмонов, А. Қодиров, Ш.Ш. Шодмонов, Б.А. Эркаев, Р.Р. Ҳасанов, ва бошқа иқтисодчилар ушбу долзарб муаммони ўрганишда ўзларининг илмий салоҳиятини қўшганлар.

МДҲ олимларидан В. Комаров, А. И. Ноткин, В. Д. Ракоти, В. Т. Рязанов, М. И. Сидорова, Е. М. Треняпков ва бошқалар ўзларининг илмий ишлари орқали бу муаммони ҳал этишда салмоқли ҳиссаларини қўшганлар. Бу муаммо, асосан, собиқ тоталитар тузум иқтисодиёти асосида таҳлил қилинган ва шу асосда илмий хулосалар чиқарилган эди. Бозор иқтисодиёти шаклланиши жараёнида бу муаммони қайтадан ўрганишни тақазо этади. Шунини таъкидлаш жонзори бозор иқтисодиётига ўтишнинг илк босқичида иқтисодий тақсимот ва ишлаб чиқариш муносабатларининг айрим томонлари қишлоқ хўжалиги мисолида илмий асосда кўриб чиқилган.

Тадқиқотнинг мақсади ва асосий вазифалари. Мазкур илмий – тадқиқот ишнинг асосий мақсади Ўзбекистон Республикасининг қишлоқ хўжалик ширкатларида даромадларни тақсимлаш муносабатларини ўрганиш ва уларни такомиллаштиришга доир назарий ва амалий тақлифларни ишлаб чиқиш ҳамда бу борада тегишли тавсиялар беришдан иборатдир.

Мазкур мақсадни амалга ошириш учун диссертацияда қуйидаги вазифалар қўйилган:

- хўжалик юриштирининг янги шароитларида даромадларни тақсимлаш муносабатларининг ўзига хос хусусиятларини кўриб чиқиш;
- ишлаб чиқариш ва даромадларни тақсимлаш муносабатларининг ўзаро боғлиқлигини ва тасирини ўрганиш;
- қишлоқ хўжалигида иқтисодий ва ижтимоий рағбатлан – тиришларнинг ўзаро боғлиқлигини таҳлил қилиш;
- қишлоқ хўжалигида даромадларни тақсимлаш муносабатларининг иқтисодий самарадорлигини оширишни ўрганиш;
- меҳнатни тўғри баҳолаш ва унга ҳақ тўлаш қишлоқ хўжалиги ходимлари эҳтиёжларини қондиришнинг асосий манбаи эканлигини асослаб бериш;
- қишлоқ хўжалигида иқтисодий ва ижтимоий рағбатланти – ришнинг янгиша шакллари аниқлаш.

Тадқиқот объекти. Тадқиқотнинг асосий объекти сифатида Ўзбекистон Республикасидаги қишлоқ хўжалик ширкати хўжаликлари асос қилиб олинган ва Хоразм вилояти қишлоқ хўжалик ширкати хўжалиklarининг материаллари асосида тадқиқ этилган.

Тадқиқотнинг назарий ва услубий асослари – аграр масалалар, хўжалик юритиш механизми ва тақсимот муно – сабатларини такомиллаштириш, қишлоқда яшовчи аҳолининг иқтисодий фаровонлигини оширишни такомиллаштириш маса – лалари бўйича чиқарилган Республика Президентининг Фармонлари, Вазирли Маҳкамасининг қарорлари, Ўзбекистон Республикаси Президенти **И.А.Каримовнинг** асарлари ва иқтисодчи олимларнинг тадқиқ этилаётган мавзу юзасидан чоп этилган илмий ишларидан иборат.

Диссертация устида ишлаш жараёнида тадқиқ этилаётган мавзуга бағишланган илмий, монографик адабиётлар ва бошқа турли хил ўқув – услубий қўлланмаларда чоп этилган маълумотлар ўрганилди ҳамда фойдаланилди.

Тадқиқот жараёнида Ўзбекистон Республикаси Макро – иқтисодиёт ва статистика вазирлигининг йиллик маълумотлари, Хоразм вилояти қишлоқ хўжалик ширкати хўжалиklarининг йиғма маълумотлари ва қишлоқ хўжалиги ширкати хўжалик – ларининг йиллик ҳисоботлари таҳлил қилинди.

Диссертацияда иқтисодий – статистик, қиёслаш, монографик ва бошқа тадқиқот усуллари қўлланилди.

Тадқиқотнинг илмий янгилиги куйидагиларда акс этган:

- даромадларни тақсимлаш иқтисодиётни эркинлаштириш нуқтаи назаридан кўриб чиқилган;
- ишлаб чиқариш ва даромадларни тақсимлаш муносабат – ларининг ўзаро боғлиқлиги ва бир – бирига таъсири асослаб берилган;
- қишлоқ хўжалигида иқтисодий ва ижтимоий рағбатланти – ришларнинг янгича шакллари ва аҳамияти аниқланган;
- бозор иқтисодиёти шароитида меҳнатни тўғри баҳолаш ва унга ҳақ тўлашни такомиллаштириш қишлоқ хўжалиги ходимлари эҳтиёжларини қондиришнинг асосий манбаи эканлиги асослаб берилган;
- қишлоқ хўжалигида иқтисодий ва ижтимоий самарадор – ликнинг ўзаро боғлиқлиги очиб берилган;
- қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришида даромадларни тақсимлаш муносабатларини такомиллаштириш бўйича хулосалар ва таклифлар ишлаб чиқилган.

Тадқиқотнинг назарий ва амалий аҳамияти шундан иборатки, унда тадқиқот натижалари асосида даромадларни тақсимлаш муносабатларини такомиллаштиришга, шунингдек, қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришида уларнинг самарадорлигини оширишда иқтисодий ва ижтимоий рағбатлантиришларнинг ўзаро алоқаларига доир тавсиялар ишлаб чиқилган ва назарий жиҳатдан илмий тарзда асослаб берилган.

Тадқиқотда берилган илмий назарий тавсияларни мамлакатимиздаги барча иқтисодий олий ўқув юртларида ўрганилаётган "Иқтисодиёт назарияси" фанини ўқитишда фойдаланиш мумкин.

Айниқса, иқтисодиётни эркинлаштириш шароитида ишлаб чиқаришнинг аграр муносабатлари, агробизнес, ялпи миллий маҳсулот, харажат шакллари, даромадларни ошириш омиллари, ишлаб чиқаришни рағбатлантириш, даромадларни тақсимлаш, деҳқон ва фермерларнинг меҳнат ҳиссасига мувофиқ ижтимоий ва иқтисодий тақсимотнинг уйғунлиги каби масалаларни ўрганишда кенг фойдаланиш мумкин.

Бундан ташқари, тадқиқотдаги илмий хулосалардан агробизнеснинг назарий ва амалий масалалари билан шуғулланувчи мутахассисларни тайёрловчи илмий даргоҳларда ҳам кенг фойдаланса бўлади.

Иқтисодиётни эркинлаштириш ва бозор муносабатларига ўтиш жараёнида янги хўжалик юритувчи субъектлар: деҳқон хўжалиги, фермер хўжалиги, соҳибкорлик, қишлоқ, ширкат хўжаликлари уюшмаларидаги долзарб иқтисодий муаммоларнинг янгича ечимини қўлланилишида асосланиш мумкин.

Айниқса, Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлигида, унинг вилоят ва туман бўлимларида аграр фирмалар ва ширкат хўжаликларида қишлоқ хўжалиги соҳасини ислоҳ қилиш жараёнидаги иқтисодий муносабатларда, омилкорлик, самарадорликни ошириш, даромад ва соф фойдани муттасил кўпайиб боришини таъминлашнинг иқтисодий омилли сифатида даромадларга кўра тақсимлашда рақобатчилик муҳитини юзага келтиришга доир илмий тавсияларда кенг фойдаланиш мақсадга мувофиқдир.

Тадқиқот натижаларининг муҳокамадан ўтказилиши.

Тадқиқотнинг асосий илмий натижалари 1994–2000 йиллар давомида Ангрен давлат педагогика институти профессор – ўқитувчилари жамоасининг илмий – назарий анжуманларида маъруза қилинди. Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий Университетининг Иқтисодиёт факультетининг Бирлашган илмий – назарий кенгашида; Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги "Давлат ва жамият қурилиши"

академияси “Бозор иқтисодиёти асослари ва тамоиллари факультетининг илмий – услубий семинарида муҳокама қилинган. Тошкент Иригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш институти иқтисодиёт факультетининг бирашган илмий – назарий кенгашида; Йўлдош Охунбобоев номидаги Тўқимачилик ва енгил саноат институти “Муҳандис – иқтисодчи” факультети “Иқтисодиёт назарияси” ва “Тўқимачилик ва енгил саноати иқтисоди менежменти”, “Пахта тозалаш ва тўқимачилик саноати маркетинги ва аудити” кафедраларининг кенгайтирилган илмий кенгашида муҳокама қилинган. Тадқиқотнинг асосий илмий натижалари иқтисодий назария курсининг “Талаб ва таклифнинг тенглиги назарияси”, “Бозор иқтисодиёти шароитида аграр муносабатлар ва ер рентаси”, “Меҳнатига кўра тақсимлаш, аҳолининг даромадлари ва фаровонликнинг ўсиши” бўлимлари юзасидан маърузалар ва амалий машғулотлар дарсида фойдаланилмоқда. (ЎЗМУ “Иқтисодий назария” кафедрасининг 16 – сонли 1999 йилдаги далолатномаси).

Диссертациянинг асосий мазмуни тадқиқотчи томонидан Республика марказий журналларида ҳажми 2,5 б.т. бўлган 5 та мақола ва ҳажми 2 б.т. бўлган 1 та услубий кўрсатмада чоп этилган.

Диссертация ишининг ҳажми ва таркибий тузилиши.

Диссертация кириш, учта боб, хулоса ва таклифлар, ўрганилган ҳамда фойдаланилган адабиётлар рўйхатидан иборат.

Диссертация 147 саҳифадан иборат бўлган матнда баён этилган бўлиб, таркибида 15 та жадвал ва 2та чизма бор.

Кириш қисмида мавзунинг долзарблиги ва аҳамияти, унинг ўрганилганлик даражаси асослаб берилаган. Тадқиқот объекти ва моҳияти, тадқиқотнинг мақсад ва вазифалари, назарий ва амалий жиҳатдан кўрсатиб берилган. Тадқиқотнинг илмий янгилиги ва услубий асослари аниқлаб чиқилган.

Диссертациянинг **“Иқтисодиётни эркинлаштириш шароитида тақсимот муносабатларининг методологик асослари”** деб номланган биринчи бобида хўжалик юретишнинг янги шароитларида бозор муносабатларининг моҳияти, ишлаб чиқариш муносабатларининг тақсимот муносабатлари билан ўзаро алоқалари, қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришида иқтисодий ва ижтимоий рағбатлантиришларнинг ўзаро уйғунлиги каби масалаларнинг моҳиятлари очиб берилаган.

Диссертациянинг **иккинчи боби “Иқтисодиётни эркинлаштириш шароитида меҳнатни рағбатлантириш тизимининг самарадорлиги”** деб номланган бўлиб, унда қишлоқ хўжалигида тақсимот муносабатларининг иқтисодий ва

ижтимоий самарадорлиги таҳлил этилган, қишлоқ хўжалиги ширкати хўжаликларига вужудга келган иқтисодий ва ижтимоий тақсимот муносабатларининг туб сабаблари очиб берилган ва уларни такомиллаштириш бўйича тегишли тавсиялар берилган.

Учинчи боб “Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришида ходимларга меҳнат натижаларига яраша ҳақ тўлашни такомиллаштириш” деб номланган бўлиб, унда ходимларнинг меҳнат ҳиссасига кўра тақсимлаш жараёни қишлоқ хўжалиги ходимлари эҳтиёжларини қондиришнинг асосий манбаи эканлиги тадқиқ этилган. Бозор иқтисодиётининг шаклланиши шароитида республика аграр соҳасидаги иқтисодий ва ижтимоий рағбатлантиришларнинг ўзаро боғлиқлиги асослаб берилган.

Диссертациянинг хулосасида, таҳлил этилган тадқиқотлардан келиб чиққан ҳолда умумлаштиришлар, тегишли хулосалар ва таклифлар баён этилган бўлиб, улар, бизнинг фикримизча, келгусида қишлоқ хўжалиги ходимлари ўртасидаги даромадларни уларнинг меҳнати ҳиссасига кўра тақсимлаш муносабатларини такомиллаштиришга ўзининг ижобий ҳиссасини қўшади ва турмуш фаровонлигининг ўсиши учун хизмат қилади.

Тадқиқотнинг асосий мазмуни

Ишда бозор иқтисодиётига ўтиш шароитида тақсимот муносабатларининг ўзига хос хусусиятлари таҳлил қилинган.

Ўзбекистон Республикасининг бозор иқтисодиётига ўтиши жамият тараққиётининг муҳим босқичи ҳисобланади.

Тақсимлаш муносабатлари ишлаб чиқариш муносабатларининг барча жиҳатлари билан муштаҳам боғлиқдир. Кўп укладли иқтисодиёт мавжуд бўлган шароитда тақсимот муносабатларини такомиллаштириш зарур. Бу, даставвал, тақсимот муносабатларининг асоси ҳисобланадиган меҳнатга кўра тақсимлашни такомиллаштиришдан иборат.

Шуни алоҳида таъкидлаш мақсадга мувофиқки, халқ хўжалигини бошқаришнинг маъмурий – буйруқбозлик тизими шароитида ходимларнинг даромадларини тенглаштириш тўғрисидаги фикр шаклланган эди. Аммо мамлакатимиз олимларининг асарлари ва хорижий адабиётларда бараварлаш – тиришга ижобий баҳо берилган ҳолларни учратиш қийин. Лекин собиқ иттифоқ даврида тенглаштириш сиёсати юргизилган эди. Ходимларнинг иш ҳақларини баробарлаштиришга интилиш оқибатида меҳнат мотивлари барҳам топа бошлаган эди. Бунинг оқибатида хўжалик юритишга лаёқатсиз ёндашув ва унинг юритиш усулларида моҳирона фойдалана олмаслик вужудга

келган ва уларни иқтисодийetni инқирозга олиб келган муҳим сабаблардан бири деб ҳисоблаймиз.

Инсон — бу ишлаб чиқаришнинг асосий таркибий қисми. У асосий ишлаб чиқарувчи куч ҳисобланиб, аynи бир вақтнинг ўзида ишлаб чиқариш муносабатларининг субъекти ҳамдир. Аммо иқтисодий фанларда ишлаб чиқариш ва тақсимот муносабатларини такомиллаштириш бўйича амалга оширилган тадқиқотлар бир ёқлама характерга эга бўлиб, уларда инсонни ишлаб чиқариш ва ишлаб чиқариш муносабатларининг субъекти эканлиги инкор қилинди. Шунинг учун Республика тараққиётини жадаллаштиришнинг муҳим ҳолатини таъминловчи кучли ижтимоий сиёсат керак бўлдики, бу инсоннинг яратувчилик меҳнатини рағбатлантириш, ўз меҳнати самарасидан баҳраманда бўлишига имкон яратади.

Республиканинг иқтисодий тараққиёти, даставвал, жамият аъзоларига боғлиқ.

Бозор иқтисодийетига ўтиш шароитида тақсимот муносабатларини такомиллаштириш керак. Бунда, даставвал, мавжуд салбий ҳолатларни енгиб ўтиш керак. Сўнгра шунга эришиш лозимки, тақсимловчи механизм меҳнат қилмай олинадиган даромадларга, меҳнатта баб — баравар ҳақ тўлашга, ҳуллас, бозор иқтисодийети меъёрлари ва тамойилларига зид бўлган барча нарсага ишончли тўсиқ бўлиб, хизмат қилсин.

Жамият иқтисодий қурилишининг янги шароитларида меҳнатига кўра тақсимлаш масалалари инсон омилини фаоллаштиришни ҳар томонлама рағбатлантириш билан мустаҳкам боғлиқликда ҳал қилиниши зарур.

Моддий бойликлар ва ишлаб чиқариш воситаларини тақсимлаш ишлаб чиқариш муносабатлари тизимида боғловчи бўғин вазифасини ўтайди. У, ишлаб чиқарувчилар жамоавий алоқалари шакли ҳисобланади. Тақсимот муносабатлари ҳар қандай ижтимоий — иқтисодий тузумнинг ўзига хос хусусиятларини аниқлашда муҳим рол ўйнайди ва мазкур муаммога иқтисодчилар томонидан эътибор қаратилиши зарурлигини талаб этади.

Даромадларни тақсимлаш — ишлаб чиқариш усулининг характерини белгилайди.

Тақсимот муносабатларининг жами мураккабликлари юқори даражадаги мустақиллик, барча жиҳатларининг ўзаро алоқалари каби ўзига хосликларга эга. Уларнинг энг юқори даражадаги мустақиллиги тақсимлаш объектларини ҳар бирининг ўзига хослиги билан асосланган бўлиб, хўжалик юритиш шароитида вужудга келадиган ўз вазифалари ва аниқ шароитларда

шаклланадиган ўзига хос тақсимлаш механизми билан асосланади (1 – қизма).

1-қизма

Ўзбекистон Республикасида ишлаб чиқарилган жами маҳсулотнинг тақсимланиши

Ишлаб чиқарилган жами маҳсулот		
Қоплаш фонди	Миллий даромад	Зарарни қоплаш
		Ташқи савдо қолдиғи
		Кредит учун фоиз ҳақи
Истеъмол ва жамғариш учун фойдаланилган миллий даромад		
	Истеъмол фонди	Жамғариш фонди
	Иш ҳақи фонди	Ишлаб чиқаришни кенгайтириш учун
	Жамоа хўжаликлари аъзоларининг меҳнатига ҳақ тўлаш	Мудофаани мустаҳкамлаш учун
	Бюджетдан бериладиган пул тўловлари	Давлатни мустаҳкамлаш учун
	Шахсий ёрдамчи хўжалиқдан олинган тушумлар	Заҳира фонддини яратиш учун
	Бошқа харажатлар	

Шуни таъкидлаш лозимки бозор иқтисодиёти шароитида жамият аъзоларининг иқтисодий манфаатлари муаммоларига қизиқиш сезиларли даражада ошди.

Иқтисодий манфаатлар тизимида асосий ўрин умумхалқ манфаатларига берилади ёки уларни жамият манфаатлари, деб ҳам атайдилар. Умумхалқ манфаатлари ва жамоа манфаатларини бир хил деб ҳисоблаш мумкин эмас, чунки улар ҳар хил мазмунга эга. Умумхалқ манфаатлари бутун халқнинг манфаат – ларини акс эттиради, жамоа манфаатлари эса ижтимоий табақаларнинг шу жумладан, меҳнат жамоаларининг иқтисодий манфаатларини акс эттиради. Шунинг учун умумхалқ, жамоавий ва шахсий иқтисодий манфаатларни ажратиш ҳам мумкин.

Бизнинг фикримизча, иқтисодий манфаатлар ва эҳтиёжлар асосий тушунчалардир, чунки эҳтиёж иқтисодий категория сифатида моддий ва маънавий нарсаларга объектив заруриятни акс эттиради ва ишлаб чиқаришнинг таъсири остида ривожланади ҳамда айни вақтнинг ўзида унга тескари таъсир кўрсатади. Яъни эҳтиёжлар иқтисодий манфаатларнинг

шаклланишида муҳим ўринга эга бўлади, эҳтиёжсиз манфаат йўқ, аммо иқтисодий манфаатларсиз ҳам эҳтиёж йўқ.

Ўзбекистон Республикасида бозор иқтисодиёти қарор топиши шароитида шахс, жамоа ва жамият иқтисодий манфаатларининг ўзаро боғлиқлиги ошади.

Шундай қилиб, қуйидаги хулосани чиқариш мумкин. Ишлаб чиқариш кишиларнинг моддий манфаатларини қондирадиган истемолга мўлжалланган нарсаларни яратади, яъни ишлаб чиқариш учун зарур бўлган хом ашёни етказиб бериш орқали эҳтиёжга таъсир этади ва шу орқали эҳтиёжни оширади.

Қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқариш жараёни ўзига хос хусусиятларга эга бўлади. Ишлаб чиқариш жараёнининг қишлоқ хўжалигидаги ўзига хос хусусияти шундан иборатки, ишлаб чиқаришнинг ҳал қилувчи воситаси ер ҳисобланиб, у сунъий ишлаб чиқариш воситаси сифатида ўзида табиат маҳсулотини намоён қилади.

Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришининг алоҳида ажралиб турувчи ўзига хос белгиси — ишлаб чиқарилган ишлаб чиқариш воситаларининг маълум қисмидан, яъни ишлаб чиқариш жараёнида янгидан намоён бўладиган уруғдан, емдан, маъданли ўғитлардан ва бошқалардан фойдаланиш ҳисобланади.

Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришининг бошқа бир ўзига хослиги унинг мавсумийлигидир. Бу унинг қўлланиш мавсумига қараганда техника билан катта кўламда таъминланишини талаб қилади. Бу қатъий равишда белгилаб қўйилган агротехник муддатларда барча ишлов бериладиган майдонлар учун ишлаб чиқариш жараёнининг етарли даражада ишлаб чиқариш воситалари ва иш кучи билан таъминлашнинг зарурлиги билан асосланади (1 — жадвал).

Ушбу даврда ишлаб чиқариш асосий фондлари 37,1 фоизга, ноишлаб чиқариш асосий фондлари 50,9 фоизга камайди. Мавсумий ишчиларни экинларга ишлов бериш ва ҳосилни йиғиб — териб олишга жалб қилиш 11,8 фоизга кўпайгани ҳолда, доимий ходимлар сони 9,0 фоизга камайди. 1995 йилдан бошлаб, асосий ишлаб чиқариш ва ноишлаб чиқариш фондларининг ўсиши кузатиламоқда.

Республика қишлоқ хўжалиги корхоналарида 1995—1999 йиллар ичида ишлаб чиқарилган яши ички маҳсулот 1,7 мартабага кўпайган.

1-жадвал
Ўзбекистон Республикаси қишлоқ хўжалиги ширкат
хўжалиklarининг ишлаб чиқариш омилиари билан
таъминланганлик даражаси¹

Турлари	Ўлчов бирлиги	Йиллар			1999й. 1993й.га нис – т % ҳис – да
		1993	1995	1999	
Жами ер фонди	минг.га	44143,6	43625,6	43577,0	98,7
Шу жумладан: ҳайдалган	минг.га	4059,1	3984,3	3954,3	97,4
экин майдонлари	минг.га	3700,6	3626,5	3487,8	94,2
Экилган экин майдони	ман.сўм	56153,6	39529,0	32378,5	57,6
Асосий фондлар	ман.сўм	41897,1	14930,1	26370,0	62,9
Шу жумладан: ишлаб	ман.сўм	9958,7	1454,8	4890,1	49,1
чиқариш асосий фондлари	ман.сўм	9958,7	1454,8	4890,1	49,1
Ноишлаб чиқариш асосий	ман.сўм	9958,7	1454,8	4890,1	49,1
фондлари	ман.сўм	9958,7	1454,8	4890,1	49,1
Жами ходимлар – минг	минг к.	2125,5	2098,8	2006,4	94,4
киши	минг к.	1957,7	1834,0	1781,7	91,0
Шу жумладан: доимий	минг к.	167,8	176,8	187,8	111,8
Мавсумий	минг к.	167,8	176,8	187,8	111,8

Қатор иқтисодчилар ишлаб чиқаришнинг истеъмол билан ўзаро боғлиқлигини тадқиқ этиш жараёнида ишлаб чиқариш ёки истеъмолнинг бирламчи ҳисобланишини белгилашга интилади. Агар умумий тарзда гаширадиган бўлсак, инсон ҳаётининг бирламчи шарт ишлаб чиқаришнинг ривожланишига катта туртки берадиган истеъмол ҳисобланади. Аммо, бошқа томондан қараганда, хусусан ишлаб чиқаришнинг ўзи зарур эҳтиёжни яратади ва эҳтиёжларнинг ўсишига объектив равишда таъсир кўрсатади.

Шундай қилиб, ишлаб чиқариш ва эҳтиёжлар тўғрисидаги масала ўзаро боғлиқликда кўриб чиқилиши керак ва улар бир – бирларига нисбатан навбати билан бирламчи бўладилар.

¹ – Ҳисоб – китоблар Ўзбекистон Республикаси Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлигининг маълумотлари бўйича берилмоқда.

Меҳнатга кўра даромадларни тақсимлаш ишлаб чиқаришни ривожлантиришга йўналтирилганлиги сабабли унинг самарадорлиги, биринчи навбатда, ишлаб чиқаришнинг иқтисодий натижаллигини оширишда намоен бўлади. Олиб борилган 1993–1999 йил материаллари таҳлили шуни кўрсатадики, ишлаб чиқарилган ялпи маҳсулот 32,5 фоизга, иш ҳақи эса 56,9 фоизга ўсган.

Хўжалик фаолиятини жадаллаштириш мақсадида, биринчи навбатда ишлаб чиқаришнинг самарадорлигини ошириш, албатта, бозор иқтисодиёти шароитида моддий рағбатлантириш фондининг, ишлаб чиқаришнинг ўсиш даражасига боғлиқлигини кучайтириш талаб қилинади.

Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришнинг самарадорлиги бундан буён иқтисодий ўсишнинг ва меҳнатга кўра тақсимлашни яхшилашнинг омили ҳисобланади. Натижада Республикада ишлаб чиқарилган ялпи ички маҳсулотда якуний истеъмол учун харажатлар (истеъмол фонди) 1995–1999 йилларда 8,3 фоизга кўпайди ва 81,2 фоизни ташкил қилди. Якуний истеъмол учун харажатлардан уй хўжалиги учун қилинган харажатлар шу давр мобайнида 6,1 фоизга кўпайди, давлат муассасаларининг якуний истеъмол учун қилган харажатлари 0,4 фоизга кўпайди. Шу жумладан, аҳолининг алоҳида эҳтиёжларини қондириш учун қилинган харажатлар 0,4 фоизга кўпайди ва 13,0 фоизни ташкил қилди, жамоа эҳтиёжларини қондириш харажатлари 1,4 фоизга кўпайиб, 15,1 фоизни ташкил қилди, ялпи жамғариш (жамғариш фонди) эса, яъни асосий фондларнинг ўзгариши ва моддий айланма маблағларнинг заҳиралари ушбу даврда 5,4 фоизга камайди ва 18,8 фоизни ташкил қилди. Қишлоқ хўжалиги ширкати хўжаликларида якуний истеъмол учун (истеъмол фонди) харажатлар 67,3 фоизни ва ундаги шахсий истеъмол фондининг улуши 63,3 фоизни ташкил қилди. Якуний истеъмол учун харажатларнинг ўсиши, умуман олиб қаралганда, ички ялпи маҳсулотнинг ўсиши асосида юз берди ва у таҳлил қилинган даврда 4,9 фоизни ташкил қилди¹.

Тақсимлаш муносабатларининг иқтисодий самарадорлиги жамоат ишлаб чиқариши самарадорлигининг умумий мезонлари билан ўзаро боғлиқдир.

Меҳнатга кўра даромадларни тақсимлашнинг иқтисодий самарадорлик мезонларини қуйидаги тарзда аниқлашни таклиф этамиз: меҳнатга кўра тақсимлашнинг иқтисодий самарадорлик

¹ – Ўзбекистон Республикаси Макроиқтисодиёт ва статистика вазирлиги, статистика давлат департаменти маълумотлари.

мезонлари меҳнат унумдорлиги билан иш ҳақининг тўлиқ мувофиқ келишида намоён бўлади. Фақат иш ҳақининг меҳнат унумдорлигига тўлиқ мувофиқ келиши билангина қишлоқ хўжалик ходимлари ва жамоа хўжалиklarининг моддий манфаатдорликларини тегишли равишда ошириш асосида ишлаб чиқариш кўрсаткичларининг ўсишини таъминлаш мумкин.

Қишлоқ хўжалик ширкатларининг ҳар бир тармоғида – соф маҳсулотни иш ҳақининг бир сўмига нисбати орқали меҳнатга кўра тақсимлаб иқтисодий самарадорликнинг миқдорий мезонларини аниқлаш мумкин.

Қишлоқ хўжалиги ширкатларида меҳнатга кўра тақсимлаш иқтисодий самарадорликни оширишнинг йўлларида бири ҳисобланади.

Қишлоқ хўжалиги ширкатларида меҳнат ҳиссасига кўра тақсимлашнинг иқтисодий самарадорлигини унинг ижтимоий самарадорлигини аниқлашсиз ҳар томонлама кўриб чиқиш мумкин эмас.

Ижтимоий самарадорлик меҳнат ҳиссасига кўра тақсимлашнинг иқтисодий самарадорлиги билан боғлиқ бўлади ва натижада у нафақат ижтимоий, балки иқтисодий самарадорликни ҳам оширади, деб ҳисоблаймиз.

Илмий таҳлилимиз шуни кўрсатадики, жамоа эҳтиёжларини қондириш харажатлари таркибидаги энг катта қисми биргаликда истеъмол қилиш учун фойдаланиладиган маданий тадбирлар фондига тўғри келади. Республика қишлоқ хўжалиги ширкати хўжаликларидаги жамоа эҳтиёжларини қондириш харажатларида маданий хизматлар кўрсатиш фондининг ўртача улуши 1997 йилда 12,6 фоизни ташкил этди. Натижада 1994 – 1998 йилларда қишлоқлар аҳолисига маданий хизмат кўрсатиш ҳажми 9,4 фоизга кўпайди.

Бозор иқтисодиёти шароитида тақсимот муносабатларига таъсир кўрсатувчи асосий омил меҳнат ҳиссасига кўра оқилона тақсимлаш иқтисодий қонуни, истеъмол харажатлари шакллантириладиган меҳнат унумдорлиги, талаб ва таклифнинг ошиш қонуни ҳисобланади.

Иш ҳақида миллий даромаднинг, истеъмол харажатлари, жамғариш харажатларининг ўсиши, ўзаро боғлиқ бўлган шахсий ва жамоавий манфаатлар акс этади.

Иш ҳақи ходимнинг жамоат ишлаб чиқаришида сарфлаган меҳнатининг миқдори ва сифатига мувофиқ равишда олган зарур маҳсулотининг қиймати сифатида аниқланиши қуйидаги устуликларга эга бўлади:

- биринчидан, ушбу белгилашда иш ҳақини вужудга келтиришнинг аниқ манбаи – зарур маҳсулот кўрсатилган;
- иккинчидан, иш ҳақи иқтисодий категория сифатида қўшган зарур меҳнатининг миқдори ва сифатини ҳисобга олган ҳолда миқдорий жиҳатдан аниқлик касб этади;
- учинчидан, иш ҳақи сарфланган меҳнатнинг миқдори ва сифатига боғлиқ равишда шахслар ўртасидаги зарур маҳсулотни алоҳида ҳолда тақсимлаш натижасидаги меҳнат даромади тури сифатида намоён бўлади;
- тўртинчидан, иш ҳақи, асосан, пул шаклида акс этади.

Фикримизча, иш ҳақини аниқлашнинг юқорида қайд этиб ўтилган таркибий қисмлари иш ҳақини ва унга мансуб бўлган қайта ишлаб чиқаришни, унинг рағбатлантирувчи ва ижтимоий тақсимот каби асосий вазифаларини аниқлашни методологик таҳлил қилишнинг асоси бўлиши мумкин.

Таҳлиллар шуни кўрсатадики, ҳозирда иш ҳақининг ўсиши кузатилмақда. 1995–2000 йилларда асосий иш ҳақи аҳолининг жон боши бўйича ўртача 53.8% га кўпайди⁴ ва 2000 йилда бир ойда ўртача 12433.9 сўмни ташкил қилди. 1995–2000 йилларда ширкат–жамоа хўжаликлари ходимларининг ўртача ойлик иш ҳақлари 723.6 сўмга кўпайди ва 2823.6⁵ сўмни ташкил қилди. Шунга биноан аҳолининг 2000 йилдаги пул харажатлари ва жамғармалари 44,3 фоизни, шундан 39,0 фойизи истеъмол товарлари харажатларини ташкил этди. Ўтган 1999–2000 йил ичида аҳоли жон бошига олинган даромад 52,5 фоизга, пул харажати ва жамғармаси 52,8 фоизга, ҳар бир жон бошига қилинган пул харажатлари ва жамғармалари 51,5 фоизга, истеъмол товарларини ҳарид қилиш ва хизматларга ҳақ тўлаш 52,4 фоизга ўсди⁶. Ушбу кўрсаткичлар, албатта, умумий бўлиб, бу қўшимча иш ҳақиға ҳам таъсир кўрсатади.

Таҳлил қилинган даврда қишлоқ хўжалиги ширкати хўжаликлари аъзоларининг ўртача ойлик ҳақи ўсиши кузатилаган бўлиб, у 1994–1999 йиллар мобайнида 2,9 марта ўсган. Аммо ўсиш даражаси бўйича у саноатдаги ишчи ва хизматчиларнинг ўртача ойлик иш ҳақларидан бирмунча орқада қолаёпти.

Бизнинг фикримизча, бунинг сабаблари қуйидагилардан иборат:

⁴ – Ўзбекистон Республикаси Макроиқтисодиёт ва статистика вазирлиги, Статистика давлат департаменти маълумотлари асосида ҳисобланган.

⁵ – Муаллиф ҳисоби бўйича.

⁶ – Социально – экономическое положения Республики Узбекистан. За январь – сентябрь 2000 года. Т. 2000. №6, 186 стр.

- биринчидан, қишлоқ хўжалиги ширкати хўжаликлари аъзоларининг ой ва йил мобайнида жамоат хўжалигидаги бандлиги саноат ходимларининг бандлигига қараганда анча – мунча орқада қоляпти;
- иккинчидан, банд бўлганларнинг ўртача йиллик сони ва жамоат ишлаб чиқаришида иштирок этганларнинг ҳамда меҳнатга лаёқатлиларнинг сони бир – бирига мос келмайди. Чунки жамоат ишлаб чиқаришида иштирок этганларнинг сонига бир ой мобайнида ҳар хил иш кунни ишлаган шахслар ҳам қўшилади. Ушбу омиллар иш ҳақининг ўсишига салбий таъсир кўрсатади.

Бозор иқтисодиёти қарор топиши шароитида тақсимот муносабатларини тартибга солувчи сифатида меҳнатга кўра тақсимлаш қонунининг талаблари ходимнинг меҳнат улуши билан унинг алоҳида истеъмол фондидан иш ҳақи кўринишида олган улуши ўртасида белгиланган мувофиқликка, бошқача қилиб айтганда, меҳнат ўлчови билан – иш ҳақи ўртасида белгиланган тенгликка риоя қилинишини талаб этади.

Шунга қарамай, меҳнат ҳиссасига кўра тақсимлаш қонуни барча жиҳатларида, ушбу қонуннинг ижтимоий моҳиятини ташкил этадиган – меҳнат ўлчови ва иш ҳақи ўлчовининг муштараклиги ётади.

Бозор иқтисодиётига ўтиш даврида моддий манфаатдорлик қишлоқ хўжалигида жамоат ишлаб чиқаришини ривожлантиришнинг муҳим омили ҳисобланади.

Шахсий иқтисодий манфаатдорлик янги моҳият касб этади ва у жамоавий иқтисодий манфаатдорликка боғлиқ бўлади.

Бозор иқтисодиёти шароитида иқтисодий манфаатдорлик алоҳидалашувининг сабаби меҳнатга кўра тақсимлаш ва хусусий мулкчиликни шакллантириш ҳисобланади. Чунки бозор иқтисодиёти шароитида алоҳида меҳнат шахсий эҳтиёжларни қондиришнинг асоси бўлиб қолади. Шунинг учун, қуйидагича хулоса чиқариш зарур: шахсий иқтисодий манфаатдорлик ҳаёт кеңириш воситалари фондидан қайта ишлаб чиқаришнинг иқтисодий шакллари билан боғлиқдир. Шунга мувофиқ равишда шахсий иқтисодий манфаатдорликни амалга ошириш шахсий манфаатдорликни, худди шунингдек, шахсий жавобгарликни кўзда тутиши мумкин. Бизнинг фикримизча, “иқтисодий манфаат” ва “манфаатдорлик” ўхшаш категориялар эмас. “Иқтисодий манфаат” категорияси кенг мазмунга эга ва умумий иқтисодий категория ҳисобланади. “Моддий манфаатдорлик” эса ходимларнинг фақатгина моддий манфаатдорликларини акс эттирувчи категория ҳисобланади.

Жамоавий иқтисодий манфаатдорликлар ҳам катта рол ўйнайди. Меҳнаткаш шахсий манфаатдорликда ўзининг шахсий иқтисодий манфаатдорликларини қондириш орқали жамоавий ва бутун жамиятнинг иқтисодий манфаатдорлигига эришишга интилади. Жамоавий иқтисодий манфаатдорликларнинг иқтисодий асоси алоҳида меҳнат жамоалари мулкчилигининг кўп укладли шакли ҳисобланади ва бу жамоавий иқтисодий манфаатдорликнинг ўзига хослигини белгилайди.

Иқтисодий манфаатдорликларнинг турларини таҳлиладан келиб чиқиб шунини алоҳида таъкидлаш лозимки, иқтисодий манфаатдорликни барча турининг субъектлари ўзининг алоҳида, жамоавий меҳнатининг натижаларидан манфаатдор бўлган ишлаб чиқариш ходимлари ҳисобланади.

Фақат барча иқтисодий манфаатларни амалга ошириш асосидагина жамият аъзоларининг эҳтиёжларини қондиришни таъминлаш мумкин.

Ижтимоий – иқтисодий рағбатлантиришларни ҳар томонлама ривожлантириш лозим. Меҳнатни рағбатлантириш қишлоқ хўжалигида банд бўлган ходимларни манфаатдорликларининг ўсишига олиб келади. Бу эса меҳнат унумдорлигининг ўсишига, ишлаб чиқариш ҳажмининг кўпайишига, маҳсулот сифатининг ошишига ёрдам беради. Натижада иқтисодиётни эркинлаштириш шароитида даромадларни тақсимлаш масалаларни ўзаро боғлиқликда ҳал қилишни; тақсимлаш муносабатларини такомиллаштиришни талаб этади.

Диссертация юзасидан хулоса ва тавсиялар

Амалга оширилган тадқиқотнинг илмий натижалари бозор иқтисодиётига ўтиш босқичида, қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришида даромадларни тақсимлаш муносабатларини шакллантириш ва такомиллаштиришнинг назарий ва амалий умумлаштиришларидан келиб чиқиб қуйидаги хулосалар ва таклифларни тавсия этмоқчимиз:

– Ўзбекистон Республикаси иқтисодиётини бозор муносабатларига ўтказиш жамият тараққиёти ва хўжалик механизмини бошқаришда ишлаб чиқаришни ташкил этишни такомиллаштириш, ишлаб чиқариш муносабатларининг барча жиҳатлари билан мустаҳкам боғлиқликда бўлган ишлаб чиқариш ва тақсимот муносабатларини такомиллаштиришда муҳим босқич ҳисобланади.

Ишлаб чиқариш муносабатларининг ривожланиши биринчидан, ички қарама – қаршилиқлар асосида; иккинчидан, ривожланиб борувчи ишлаб чиқариш кучларининг таъсири

остида; учинчидан, ишлаб чиқариш воситаларига мулкчилик шакллариининг таъсири турличалиги остида юз беради.

— тақсимлаш — ишлаб чиқариш истеъмолини бундан буён амалга ошириш мақсадида ижтимоий гуруҳлар ва айрим шахслар ўртасидаги моддий бойликларга ўсиб бораётган эҳтиёжларни қондириш муносабати сифатида намоён бўлади.

Ушбу муносабатлар жамият манфаатлари ва ходимларнинг қўшган меҳнатига боғлиқ равишда яратилган моддий бойликда жамиятни ҳар бир аъзосининг улушини аниқлаши зарур бўлган муносабатлардан иборатдир.

Эҳтиёжларнинг миқдори ва таркибий тузилиши табиий — иқлимий шароитларга, иқтисодий минтақаларнинг иқтисодий ривожланиш даражасига, уларнинг ихтисослашувига, аҳолининг таркибий тузилишига, маҳаллий урф — одатларга боғлиқ бўлади. Ушбу ўзига хосликлар қишлоқ хўжалиги ходимларининг малака даражасига, ишлаб чиқариш воситаларини аниқ шароитларда самарали қўллашга боғлиқ бўлган меҳнат унумдорлигида акс этади;

— тақсимлаш муносабатлари ҳар бир субъектнинг ўзига хослиги, уларнинг хўжалик юритиш амалиётида аниқ шароитларда шаклланидиган тақсимлашнинг асосий механизми билан асослаб берилган. Шу билан бирга, ушбу томонлар ўзида тақсимлаш жараёнининг ягона бўғинини намоён қилади;

— шахсий манфаат ҳам моддий, ҳам маънавий кўринишда меҳнат қобилиятини амалга оширадиган одамнинг ажралмас туғма ўзига хослиги ҳисобланади. Бир хил манфаатларни бошқаларига қарама — қарши қўйиш эмас, балки уларни, аксинча, оқилона тарзда бошқариш лозим. Шахсий, жамоавий ва умумхалқ манфаатларининг уйғунлашуви, жамоат ишлаб чиқариши барча қатнашчилари фаолиятларининг муштараклигига эришиш ҳар бир субъектнинг бойишини англайди.

— шахсий иқтисодий манфаат ҳаёт кечириш учун зарур воситалар фонди, ишлаб чиқаришнинг иқтисодий шакллари билан боғлиқдир. Шахсий иқтисодий манфаатни амалга оширишни шахсий манфаатдорлик сифатида ҳам, худди шунингдек, шахсий жавобгарлик сифатида ҳам назарда тутиш мумкин;

— бозор иқтисодиёти шароитида давлат бош ислоҳотчи сифатида тақсимлаш муносабатларига меҳнатни меъёрлаш ва тарифлаштириш орқали, шартномалар асосида давлат харидини белгилашбўйича маълум даражада таъсир кўрсатади. Республика

ҳукумати томонидан иш ҳақининг, пенсиянинг, стипендия ва тўловларнинг ошиши ҳисобига кучайтирилган ижтимоий ҳимоянинг ўтказилиши зарур маҳсулотларга бўлган эҳтиёжларини қисман таъминлайди;

— меҳнат ҳиссасига кўра тақсимлаш қонуни меҳнат ўлчови билан иш ҳақи ўлчови ўртасидаги ички боғлиқликни очиб беради. У мунтазам равишда иш ҳақини ходимнинг жамият томонидан тан олинган меҳнат улушига боғлиқлигини изчилик билан кучайтириш қонуниятини аниқлашини акс эттирган ҳолда чуқурлаштирилади. Меҳнат ҳиссасига кўра тақсимлаш қонуни, яъни мазкур қишлоқ хўжалиги ходимига, унинг қобилиятларига ва меҳнатсеварлигига бевосита боғлиқ бўлган меҳнат нагжасини ҳисобга олади;

— бозор иқтисодиёти шароитида хўжалик юритишнинг барча шаклларида истеъмол меъёри билан меҳнат меъёрининг мувофиқлигини таъминлаш учун ҳар бир қишлоқ хўжалиги ходимининг харажатларини ҳисобга олиш зарур. Айрим қишлоқ хўжалиги ходимларининг иқтисодий манфаатлари жамоа орқали амалга оширилади, чунки бозор иқтисодиёти шароитида мулкчиликнинг ҳар хил шакллари фаолият юритади ва улар умуман халқ хўжалигининг ҳар хил тармоқларини ўзида акс эттиради;

— моддий рағбатлантириш фонди меҳнатга ҳақ тўлашнинг таркибий қисми бўлиб, у сифатнинг яхшиланишини рағбатлантириш ва қишлоқ хўжалиги маҳсулотининг кўпайишини таъминлайди. Моддий рағбатлантиришлар бевосита эришилган меҳнат унумдорлиги билан амалга оширилади;

— истеъмолни жамоа эҳтиёжларини қондириш харажатлари орқали қондириш ижтимоий – иқтисодий вазифаларнинг ечимини топиш билан боғлиқ бўлган қатор масалаларни ҳал қилади. Бу меҳнат ресурсларини қайта ишлаб чиқариш, ишчи кучи ва ўсиб бораётган ижтимоий муаммоларни қондиришдан иборат. Меҳнат ҳиссасига кўра тақсимлашнинг иқтисодий ва ижтимоий омиларининг нисбати меҳнат ҳақи ва жамоа эҳтиёжларини қондириш харажатларининг нисбатида акс этади. Бу нисбатлар ишлаб чиқариш ва меҳнат унумдорлиги даражасини ҳисобга олган ҳолда маълум даврда вужудга келади ва улар доимо маълум нисбатда бўлишлари мумкин.

**Диссертациянинг мавзуси бўйича муаллиф томонидан
қуйидаги мақолалар чоп этилган.**

1. Рыночные распределительные отношения. Ж. "Сельское хозяйство Узбекистана". 1999 г. №3, ст., 59-60.
2. Меҳнатга кўра тақсимлаш. Ж. "Ўзбекистон иқтисодий ахборотномаси". 1999 йил №8, 52 – 55 – бетлар.
3. Бозор иқтисодиёти шароитида тақсимот муносабатларининг методологик асослари. Услубий қўлланма. ТошДУ наш. 1999 йил.
4. Ижтимоий – иқтисодий рағбатлантириш. Ж. "Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги". 2000 йил №4. 5 – 7 – бетлар.
5. Экономическая эффективность распределительных отношений. -В сб.: Экономические и социальные аспекты политики стабилизации. М.: Институт экономики РАН 2001 г. 0,4 п.л.
6. Влияние социальной эффективности распределительных отношений. Ж. "Селское хозяйство Узбекистана", Ташкент, №1, 2001 г.

Краткое содержание

Диссертационной работы Сапарова Т.О. на тему: “Совершенствование распределительных отношений доходов в условиях либерализации экономики”, предоставленной на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности - 08.00.01.-“Экономическая теория”.

В условиях перехода к рыночной экономике совершенствование распределительных отношений в сельскохозяйственном производстве имеет большую актуальную значимость. Актуальность этой проблемы усиливается и тем, что в сельском хозяйстве необходимо обеспечить справедливое распределение материальных благ соответственно по труду. Целью данной диссертации является разработка в теоретическом и практическом аспектах предложений по совершенствованию распределительных отношений в акционерно-коллективных хозяйствах Республики Узбекистан. В диссертации были поставлены следующие задачи: рассмотреть распределительные отношения в новых условиях хозяйствования, изучить взаимосвязь производственных отношений с распределительными отношениями, проанализировать взаимосвязь экономических и социальных стимулов в сельском хозяйстве, обосновать распределение по труду как основной источник удовлетворения потребностей работников сельского хозяйства и определить экономическую и социальную эффективность распределительных отношений. На основе проведенного научного теоретического и практического анализа решены следующие вопросы: рассмотрены распределительные отношения с позиции перехода к рыночной экономике, обоснована взаимосвязь производственных отношений с распределительными отношениями, установлено сочетание экономических и социальных стимулов в сельском хозяйстве, определено распределение по труду как основной источник удовлетворения потребностей сельскохозяйственных работников в условиях рыночной экономики, выявлена взаимосвязь экономической и социальной эффективности распределительных отношений, даны выводы и предложения по совершенствованию распределительных отношений в сельскохозяйственном производстве.

Совершенствование распределительных отношений сельскохозяйственных работников обеспечить дальнейший рост их благосостояния.

Summary

of dissertation of Saparov T.O. on the theme: "Perfection of distributive relation incomes in the conditions of liberalization of economy" presented one's thesis for a doctor's degree 08.00.01 - "The theory of Economics".

In conditions of getting to the market economy the improving of distributive attitudes in agricultural production is great particular importance. The actuality of this problem is increasing by, that in agriculture it is necessary to provide with true distribution of material wealth according to the labour. The aim of this dissertation is reproducing theoretical and practical aspects of improving distributive attitudes in joint-stock companies of Republic of Uzbekistan. In dissertation were raised the following questions: to consider the distributive attitudes in new conditions of management to study intercommunication of productive attitudes with distributive attitudes to analyse intercommunication economic and social stimulus in agriculture to substantiate the distribution by labour like the base source of satisfaction worker's needs of agriculture and find economic and social effectiveness of distributive attitudes.

According to the scientific theoretical and practical analysis the following questions are decided: looked through the distributive attitudes from the position of getting to the market economy, settled down intercommunication productive attitudes with distributive attitudes, established the combination of economic and social stimuluses in agriculture, found out the distribution by labour like the base source of satisfaction needs of agriculture workers in conditions of market economy, exposed intercommunication of economic and social effectiveness of distributive attitudes, are given conclusions and offers by improving distributive attitudes in agricultural production. Improving of distributive attitudes of agricultural workers to provide their increasing and prosperity.

Босишга рухсат этилди 22.01.2001. Ҳажми 1,25 босма табақ.
Бичими 60x84 1/16. Адади 80 нусха. Буюртма 36.
М.Улугбек номидаги Ўзбекистон Миллий Университети
босмахонасида чоп этилди.